

QUTLUG‘BEY BOYONDUR – OQ QO‘YUNLILAR HUKMDORI

G‘ayratjon Ismatullo o‘g‘li Jumayev

Tayanch doktorant

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

E-mail: gayratjonjumayev44@gmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-6742-587X>

Toshkent, O‘zbekiston

Alisher Xudayberdiyevich Doniyorov

Tarix fanlari doktori, professor

“Markaziy Osiyo xalqlari tarixi va etnologiyasi” kafedrası

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

E-mail: doniyorov_alisher@list.ru

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-8710-5398>

Toshkent, O‘zbekiston

Ismatullo Djumayevich Norqulov

Mustaqil tadqiqotchi

Samarqand davlat universiteti

E-mail: ismatullo.narkulov@mail.ru

Orcid ID: <https://orcid.org/0009-0009-6424-6855>

Samarqand, O‘zbekiston

Akmal Sadillayevich Xoshimov

Mustaqil tadqiqotchi

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

E-mail: hoshimov.2018@bk.ru

Orcid ID: <https://orcid.org/0009-0007-8269-6652>

Toshkent, O‘zbekiston

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada 1362-1389 yillarda Oq qo‘yunlilar konfederatsiyasining ikkinchi begi – Hoji Farxridin Qutlug‘ Beyning tarixi, faoliyati haqida so‘z yuritdik. Shuningdek, mazkur maqolada Qutlug‘ Bey haqida tarixiy manbalarda keltirilgan ma‘lumotlarni bayon etdik. Qutlug‘ Bey davrida Oq qo‘yunli turkmanlar joylashgan hududlar, Oq qo‘yunli turkmanlar davlatining siyosiy-diplomatik munosabatlari haqida ham ma‘lumotlarni keltirib o‘tdik.*

***Kalit so‘zlar.** Turkmanlar, Boyondur, Qutlug‘ Bey, Despina Xotun, Amir Temur, Amid turklari, Diyorbakir, Oq qo‘yunlilar, Abubakr Tehroniy*

QUTLUGBEY BAYANDUR - RULER OF THE AK KOYUNLU

Gayratjon Ismatullo oqli Jumayev

Ph.D. student

Tashkent State University of Oriental Studies

gayratjonjumayev44@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6742-587X>

Tashkent, Uzbekistan.

Ismatullo Djumayevich Narkulov

Independent researcher

Samarkand State University

E-mail: ismatullo.narkulov@mail.ru

Orcid ID: <https://orcid.org/0009-0009-6424-6855>

Samarkand, Uzbekistan

Alisher Khudayberdiyevich Daniyrov

Doctor of Historical Sciences, Professor,

Department of "History and Ethnology of the Peoples of Central Asia"

Tashkent State University of Oriental Studies

E-mail: doniyorov_alisher@list.ru

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-8710-5398>

[Tashkent, Uzbekistan.](#)

Akmal Sadillaevich Hoshimov

Independent researcher

Tashkent State University of Oriental Studies

E-mail: hoshimov.2018@bk.ru

Orcid ID: <https://orcid.org/0009-0007-8269-6652>

[Tashkent, Uzbekistan.](#)

Annotation. *In this article, we talked about the history and activities of Haji Farkhriddin Kutlug Bey, the second bek of the Ak Koyunlu Confederation in 1362-1389. Also in this article, we described information about Kutlug Bey given in historical sources. We also provided information about the territories of the Turkmen "Ak Koyunlu" and the political and diplomatic relations of the Turkmen state "Ak Koyunlu" during the reign of Kutlug Bey.*

Keywords. *Turkmens, Bayandur, Kutlug Bey, Despina Khotun, Amir Temur, Amid Turks, Diyarbakir, Ak Koyunlu, Abubakr Tehrani.*

КУТЛУГБЕЙ БАЯНДУР – ПРАВИТЕЛЬ АК КОЮНЛУ

Гайратжон Исматулло ўғли Жумаев

Базовый докторант

Ташкентский государственный университет востоковедения

Э-маил: gayratjonjumayev44@gmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-6742-587X>

Ташкент, Узбекистан.

Исматулло Джумаевич Наркулов

Независимый исследователь

Самаркандский государственный университет

Э-маил: ismatullo.narkulov@mail.ru

Orcid ID: <https://orcid.org/0009-0009-6424-6855>

Самарканд, Узбекистан.

Алишер Худайбердыевич Дониёров

Доктор исторических наук, профессор

Кафедра «Истории и этнологии народов Средней Азии».

Ташкентский государственный университет востоковедения

Э-маил: doniyorov_alisher@list.ru

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-8710-5398>

Ташкент, Узбекистан.

Акмаль Садиллаевич Хошимов

Независимый исследователь

Ташкентский государственный университет востоковедения

Э-маил: hoshimov.2018@bk.ru

Orcid ID: <https://orcid.org/0009-0007-8269-6652>

Ташкент, Узбекистан.

***Аннотация.** В этой статье мы рассказали об истории и деятельности Хаджи Фархриддина Кутлуг-бея, второго бека Конфедерации Ак Коюнлу в 1362-1389 годах. Также в этой статье мы описали информацию о Кутлуг-бее, данную в исторических источниках. Также мы предоставили информацию о территориях туркмен «Ак Коюнлу» и политико-дипломатических отношениях Туркменского государства «Ак Коюнлу» в период правления Кутлуг-бея.*

***Ключевые слова.** Туркмены, Баяндур, Кутлуг-бей, Дестина Хотун, Амир Темур, Амидские тюрки, Диярбакыр, Ак Коюнлу, Абубакр Тегерани.*

Hoji Faxriddin Qutlug' Bey ibn Tur Ali Bey (قتلغ بن طور علی) (1362-1378) – tug'ilgan yili haqida aniq ma'lumotlar mavjud emas. 1362-yilda otasi Tur Ali Beyning vafotidan so'ng, hokimiyat tepasiga kelgan. Yoshligida u ko'p vaqtini Eretna beyi Muhammad G'iyosiddin (1352-1366) saroyida o'tkazgan. 1352-yilda Faxriddin Qutlug'bek Trabzond imperatori Aleksios III Komnenosning singlisi Mariya Komnenaga uylanadi. U Trabzond imperiyasi va Eretna beyligi bilan yaxshi munosabatlarni saqlashga harakat qiladi.

Abubakr Tehroniy qalamiga mansub "Kitobi Diyarbakriya" kitobidan ham Qutlug' Beyning otasi vafotidan so'ng, Oq qo'yunli qabilalar ittifoqiga bosh bo'lganligi qayd etiladi. U o'zining asosiy sa'y-harakatlarini qabila ittifoqini yanada mustahkam davlat tuzilmasiga aylantirishga qaratdi. U Oq qo'yunli yerlarini janubga kengaytirdi. Qabila ittifoqi Arzinjon va Bayburt atrofida joylashdi. U Bayburdda bosh qarorgohini qurdi. U mahalliy zodagonlar bilan munosabatlarini yaxshiladi, qarindoshlik va sadoqat rishtalari orqali ularni qabila atrofida birlashtirdi.

Professor Mukrimin Xalil Yinanchinning Trabzon-Rum tarixchisi Panaretosning voqeanomasidan qilgan tarjimalarida: Aleksey III Komnenos 1363-yili oilasi bilan Qutlug'bekni tabriklash uchun oldiga bormoqchi bo'lgani, ammo vabo tufayli safar amalga oshmagani haqida ma'lumot berilgan. Bu esa 1363-yilda Qutlug'bekning otasining o'rniga o'tganligini va Turali beyning shu sanalar atrofida vafot etganini ko'rsatadi. Yana Panaretos Amid turkmanlarining ya'ni Oq qo'yunli qabilalar ittifoqining Tur Alibey hayotligida, 1340-yildan Trabzon-Rum imperiyasiga yurushlar qilganini qayd etgan. 1343 va 1348 yillardagi hujumlari bilan Trabzon-Rum imperatori Aleksey III Komnenosni qo'rqitishga muvaffaq bo'lgan, Tur Alibey, 1352-yilda o'g'li Qutlug'beyni Aleksey III Komnenosning to'ng'ich singlisi Mariya Komnenaga uylantiradi. Bu nikoh taraflar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solish vazifasini bajargan edi. Nihoyat, 1352-yildan Trabzond-Rum imperatori Aleksios III Komnenos ham turkmanlar bilan tinch-totuv munosabatlar o'rnatdi, bu esa nikoh ittifoqchiligi bilan mustahkamlangan edi.

Abubakr Tehroniyning yozishicha, Faxriddin Qutlug'bey Yusuf Bey Duxarlu intiqomini olish maqsadida Mariya Komnenani o'lja sifatida qo'lga kiritgan. Bu nikohdan keyin, Mariya Komnenos Despina Xatun nomi bilan mashhur bo'lgan. Nikoh ittifoqchiligidan keyin, tomonlar o'rtasidagi bosqinchilik yurushlari to'xtaydi va o'zaro tashriflar yanada do'stona tus oladi. Qutlug'beyning 1365-yilda Trabzonga qilgan safari buning yaqqol dalilidir.

Italiyalik sharqshunos E.Rossi Faxriddin Qutlug'beyning Despina xotun bilan turmush qurishi "Qo'rqut Ota kitobi" dostonidagi "Qon Turali" hikoyasiga o'xshash, degan fikrni ilgari surgan. U dostonida "To'qqiz mardning qonini olib, O'g'uzda nom chiqargan, sariq to'nli Seljan xotuni olgan, Qonli Xo'ja (chol)ning o'g'li Qon Turali"

Qutlug‘bey ekanligini qayd etadi. Garchi doston va tarixiy faktlar o‘rtasida muhim o‘xshashliklar mavjud bo‘lsa-da, ba‘zi olimlar E. Rossining filologik va tarixiy jihatlarga oid qarashlariga qarshi chiqishadi. Bunga sabab, Qonli Xo‘janing o‘g‘li Qon Turali hikoyada Yildirim Boyazid o‘g‘li Amir Sulaymonni maqtagan so‘zlari bor. Bu esa hikoyada tilga olingan voqealar XV asr boshlarida sodir bo‘lganligini ko‘rsatadi. Bizga ma‘lumki, Tur Alibek XIV asrning ikkinchi yarmida vafot etgan va Qutlug‘beyning nikohi 1352-yilda bo‘lgan. Qutlug‘ davrida Oqqo‘yunlu Arzinjondan janubga kengaydi.

Qutlug‘ Bey davrida Oqqo‘yunlilar Arzinjondan janubga kengaydi. Faxriddin Qutlug‘bey 1365-yilda xotini bilan birga Trabzondga tashrif buyurib, u bilan yaxshi munosabatlarni saqlashga harakat qildi.

Qora qo‘yunlilardan 1366-yilda mag‘lubiyatga uchragan Qutlug‘ Bey, Qora qo‘yunli qabila ittifoqiga qarshi Jaloiriyalar sultonligi bilan ittifoq tuzdi. Biroq oxir-oqibat Jaloiriyalar Qora qo‘yunlilar davlati bilan ittifoq tuzgani uchun ularning orasi buzildi. Qutlug‘ Bey Armaniston va Gurjistonga bosqinchilik yurushlarni amalga oshirdi va u yerdan katta o‘ljalar bilan qaytdi.

1379-yilda Faxriddin Qutlug‘bey katta o‘g‘li Ahmadni sulton Alouddin Ali boshchiligidagi Eretnalilarning harbiy bosqinlariga qarshi Mutahhartanga yordam berish uchun Arzinjonga yuboradi. 1381-yilda Alouddin Ali vafotidan keyin, Qutlug‘ Bey Arzinjonning yarim mustaqil beklariga yordam berdi.

1370-yillarda Jaloyiriylar sultonligi va Oltin O‘rda bilan ittifoq tuzgan Faxriddin Qutlug‘bey Qora qo‘yunlilarga qarshi kurash olib bordi. Biroq 1386-yili Arzinjon jangida Qora qo‘yunlilarning hukmdori Qora Muhammad Bey tomonidan mag‘lubiyatga uchradi. Keyin Qutlug‘bey Tabriz va Ozarbayjonga yurush qilgan Sohibqiron Amir Temur bilan ittifoq tuzdi. U bilan birga Jaloyiriylar va Qoraqo‘yunlilarga qarshi harakat qildi.

1389-yilda Qutlug‘bek noma‘lum sababdan Bayburtning Sinur qishlog‘ida vafot etadi va shu yerda dafn etiladi. Shundan so‘ng uning o‘g‘illari Usmon va Ahmad o‘rtasida hokimiyat uchun kurash boshlanadi, kurashga boshqa o‘g‘li Pir Ali ham qo‘shiladi.

Qutlug‘ Arzinjondan janubgacha bo‘lgan Oq qo‘yunlilarning chegaralarini Diyarbakrgacha kengaytirdi. Uning hukmronligi davrida “Oq Qo‘yunli” atamasi birinchi marta Sivaslik Burhoniddinning yilnomasida tilga olingan. Qutlug‘ Makkaga haj qilgan va unga “Hoji” unvoni berilgan. U Sinurda masjid ham qurdirgan.

Ba‘zi manbalarda Qutlug‘beyning o‘ta dindor ekanligi qayd etilgan. Epigrafik manbalarda Qutlug‘ Bey hoji deb nomlanishi uning diniy burchlarini bajarganligini ko‘rsatadi. Qolaversa, uning Bayburtning Sinur qishlog‘ida katta vaqflari bo‘lganini ham ma‘lum. Qutlug‘bekni nihoyatda taqvodor va samimiy mujohid sifatida

ta'riflagan Tehroniy o'z asarida hukmronligining dastlabki yillarida grujilarga qarshi jihod safari uyushtirib, Axiskani qo'lga kiritib, ko'p o'lja bilan qaytganini ham eslatib o'tadi. Katta ehtimol bilan mintaqadagi boshqa mahalliy xalqlar bilan bir qatorda grujilarni ham nishonga olgan bu safardan maqsad ittifoqdosh Trabzon rumliklarni shimoldan kelayotgan tahdidli unsurlardan qutqarish edi. Biroq zamonaviy manbalar Qutlug'beyning dindor ekanligi haqidagi fikrni inkor etib, uning otasi Tur Alibek kabi rumliklar bilan tuzgan shartnomasiga sodiqligini va 1365-yilda Trabzonga tashrif buyurganini ko'rsatadi. Bu tashrifdan so'ng uning o'g'li Usmonbek Alekseyning qizlaridan biriga uylanadi.

Qutlug' Bey davrida Oq qo'yunlilar Eretna, Qozi Burhoniddin va Mamluklar o'rtasidagi kurashlarda faol rol o'ynadi. Bu davrda Onado'lidagi siyosiy vaziyatda muhim voqealar yuz berdi. Bayramxo'ja boshchiligida Qora qo'yunlilar Mosuldan Arzirungacha hukmronlik qilgan. Bundan tashqari, Arzinjon hukmdori G'iyosiddin Ahiy Ayna Bey 1362-yilda vafot etdi va hukmronlik Shabonqorahisor hukmdori Pir Husayn Beyga o'tdi. 1378-yilda Pir Husayn Bey vafotidan so'ng, sharq va g'arb o'rtasidagi savdo yo'lida muhim mavqega ega bo'lgan va shuning uchun boy madaniyat markaziga aylangan Arzinjon va Bayburd shaharlari Mutahhartan qo'lga o'tadi. Eretna hukmdori Alouddin Ali Bey buni tahdid deb bildi va uni qo'rqitish maqsadida Arzinjonga yurish qildi. 1379-yilda Mutahhartan Oq qo'yunlilar va Dulqodir (Zulqodir) o'g'ullaridan yordam so'radi. Qutlug'bey o'g'li Ahmadni Mutahhartanga yordamga yubordi. Ahmadga qarshi yuborilgan Qayseri hokimi Junayid qo'lga olingach, Eretna hukmdori qamalni olishga majbur bo'ldi. Natijada Arzinjon Mutahhartan qo'lida qoldi. 1381-yilda Qozi Burhoniddinning kuchayishidan xavotirlangan Qutlug' Bey o'g'li Ahmadni Sivasga jo'natadi. Ahmadbek bu yerda Burhoniddinning eng muhim sarkardalaridan biri Yusuf Chalabiyni yengib o'ldirdi. Ahmadbekning bu zafarini eshitgan Qozi Burhoniddin Qayseridan Sivasga qaytadi. Oq qo'yunlilarning Qozi Burhoniddin bilan dushmanligi 1388-yilgacha, ya'ni Qutlug' Bey vafotidan 1 yil oldingacha davom etgan. Qutlug' Bey davrida Mamluklarning Markaziy Furot havzasi va Amid mintaqasida manfaatlari bor edi. 1387-yilda Malatya hokimi turk millatiga mansub Mintosh mamluklar sultoni Barquq (1382-1389) bilan kelishmovchilikka uchrab, Qozi Burhoniddindan yordam so'rab, evaziga Malatyani unga berishini aytadi. Shu sababdan Qozi Burhoniddin Malatya viloyati chegarasidagi Kemax qal'asiga kelganida, u yerda bo'lgan Ahmadbek Qozi Burhoniddinning huzuriga kelib, avval sodir bo'lgan voqealar uchun uzr so'raydi. Astrobodyning yozishicha, Oq qo'yunlilarning bu yarashuvda samimiy ekanliklarini isbotlash uchun Faxriddin Qutlug'bek o'z o'g'illaridan biri Qora Yullug' Usmonbeyni Qozi Burhoniddin huzuriga garovga yuboradi. Tehroniyning yozishicha, Qora Yullug'

Usmon Qora qo‘yunlilarga qarshi kurashda muvaffaqiyat qozongani uchun akalari tomonidan qamoqqa tashlangan yoki Qozi Burhoniddinga zanjirband etib yuborilgan.

Faxriddin Qutlug‘ Beyning farzandlari

1. Ahmadbey Boyondur
2. Husaynbey Boyondur
3. Qora Yullug‘ Usmonbey
4. Pir Ali
5. Salim Döğerga turmushga chiqqan, ismi noma‘lum qizi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. *Мустафаев, Шаин Меджид оглы*. Восточная Анатолия от Ак-Коюнлу к Османской империи / Ш. М. Мустафаев ; Акад. наук Азербайджана, Ин-т востоковедения. – М.: «Вост. лит.» РАН, 1994.
2. Jumayev G.I. [Temuriy hukmdor Shohrux mirzo davrida Temuriylar va Qoraqo‘yunli orasidagi munosabatlarning manbalardagi tavsifi](#). 2nd International Azerbaijan Congress on Life, Social, Health, and Art Sciences. August 13-14, 2022 Congress Proceedings book ISBN: 978-605-73228-1-4 Editors, 2022.
3. Jumayev G.I. Temuriy Sulton Ahmad Mirzoning "Boburnoma" va boshqa manbalardagi tavsifi. International Istanbul Congress Proceedings Book, 2022.
4. Is‘hoqov M.M., Jumayev G.I. «Хабиб ус-сияр» ва «Матла ус-саъдайн» асарларида дипломатик ва элчилик муносабатларнинг акс эттирилиши. [Sharqshunoslik / Во с т о к о в е д е н и е / Oriental Studies 2022, № 1](#). – В. 120-132.
5. Jumayev G.I. Oq qo‘yunli etnonimining etimologiyasi. Scholar scientific journal. Volume 1, Issue 34. December. 2023. P 85-90.
6. Faruk Sümer, "Akkoyunlular", Diyanet Vakfi İslam Ansiklopedisi s. 270.
7. Çetin Varlık, "Akkoyunlular", VIII, İstanbul, 1988, s. 408.
8. J. E. Woods, 300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular, Aşiret, Konfederasyon, İmparatorluk, çev. Sibel Özbudun, Milliyet yay., İstanbul, 1993., s.79.
9. Tih-rânî, Diyârbekriyye, s. 40–43, çev. s. 39–40
10. İ. H. Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 189
11. I.Aka, İran’da Türkmen Hâkimiyeti, s. 26.
12. Jumayev G.I. Boyondurlar: Tarixi va Etimologiyasi. Multidisciplinary Scientific Journal. Educational Research in Universal Sciences. Volume 2, Issue 17. 2023. P 215-219.
13. Woods, John E. (1999). The Aqqyunlu: Clan, Confederation, Empire. The University of Utah Press.